

Qilicheva Komila Musayevna

Samarqand viloyati Oqdaryo tumani. 27-umumiy o’rta ta’lim maktabi

Musiqqa fani o’qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada hurmatli prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning o’quvchilarning bo’sh vaqtini mazmunli o’tkazish maqsadida joriy etgan 5 tashabbusning 1 yo’nalishi musiqqa teatr san’atiga qiziqishlarini shakllantirish bo’yicha o’rta ta’lim maktablarda bitiruvchilari 1 tadan cholg’u asbobini o’rganib va uni ijrosini qilish va uning faqat sozanda bo’lishning o’zi yetarli bo’lmay, undan pedagogik fikrlash, o’quvchining ichki dunyosiga ko’ra bilish, uning individual xususiyatlarini hisobga olish kabi sifatlar keltirilgan.*

Kalit so’zlar: *Cholg’u torlari, pardalar joylashuvi, o’quvchilar nigohlari, dam nota, tekst, grafik, musiqqa darsliklari, notalar to’plamlari.*

Aholi, ayniqsa, olis hududlarda istiqomat qiladigan fuqarolarga madaniy dam olish xizmatlari ko’rsatish darajasini oshirish, respublikaning barcha hududlarida teatr, sirk va boshqa turdagi ommaviy-madaniy va konsert-tomosha tadbirlarini tizimli ravishda yo’lga qo’yish, madaniyat va san’at sohasida iste’dodli yosh ijodkorlarni izlab topish va qo’llabquvvatlash, ta’lim muassasalarini milliy cholg’ular, musiqqa darsliklari, notalar to’plamlari va o’quv-metodik adabiyotlar bilan ta’minlashning yaxlit tizimini yaratish maqsadida, shuningdek, 2022 — 2026-yillarga mo’ljallangan Yangi O’zbekistonning taraqqiyot strategiyasini “Inson qadrini ulug’lash va faol mahalla yili”da amalga oshirishga oid davlat dasturiga muvofiq: musiqqa san’ati bo’yicha professional ta’lim hamda oliy ta’lim to’g’risidagi hujjatga ega bo’lgan, kamida 3 ta milliy musiqqa cholg’ularida mahorat bilan kuy ijro eta oladigan mutaxassislarni asosiy ish joyidan bo’sh vaqtida u yerdagi mehnatga haq to’lash shartlarini saqlab qolgan holda o’rindoshlik asosida umumiy o’rta ta’lim muassasalari musiqqa fani o’qituvchisi va musiqqa yo’nalishidagi to’garak rahbari lavozimiga to’liq stavkada ishga qabul qilishga ruxsat beriladi;

Insonlar individual xususiyatlari bilan bir-biridan farq qilishi ma’lum. Mutlaqo bir xil xususiyatli odamlar bo’lmaganidek, har bir o’quvchining xususiyatlari ham o’ziga xos va takrorlanmasdir. Ta’lim - tarbiyaning talablari esa barcha o’quvchilar uchun yagona bo’lib qolaveradi. Samarali natijaga erishish uchun o’quvchilarga nisbatan pedagogik vositalarni qanday qo’llash kerak? Ta’lim ishida o’quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish, shu xususiyatlar asosida ishni tashkil etish yuqoridagi savolga ma’lum darajada javob bo’lishi mumkin. Ta’lim jarayonida o’quvchilarga individual yondashish muammosi ijodiy xarakterga ega. Bu jarayonning har bir bosqichiga oldindan aniq ko’rsatma berib bo’lmaydi.

Pedagogikada tarbiyalanuvchilarga individual yondashish masalasi ta'lim -tarbiya ishining barcha bo'g'inlarini o'z ichiga oladi. Individual yondashishning mohiyati o'quvchi oldiga qo'yilgan umumiy tarbiya vazifasining har bir o'quvchiga, uning barcha xususiyatlarini hisobga olgan holda pedagogik ta'sir ko'rsatish orqali amalga oshirilishidir. Amalda xulqi, xarakteri, salohiyati turlicha bo'lgan o'quvchilarni uchratish mumkin. Bazi o'quvchilarning qobiliyatlari yoshlik chog'laridanoq sezilsa, boshqalarida qobiliyatni aniqlash ancha vaqt talab etadi. Ayrim o'quvchilar sho'x, o'yinqaroq bo'lib, ko'p narsaga qiziqsalar, boshqalari vazmin, bosiq bo'ladilar. O'quvchilarning xarakter va xulqlari qanday bo'lishidan qat'iy nazar ularga o'qituvchining e'tibori talab etiladi. O'quvchilarga individual yondashish birinchi navbatda ularda ijobiy sifatlarni mustahkamlash va salbiylarini yo'qotishga qaratiladi.

O'quvchilarning salbiy sifatlarini o'qituvchi vaqtda sezib, bartaraf etish choralari ko'rish, kelajakda o'quvchini qayta tarbiyalashdek qiyin ishning oldini oladi.

Tarbiyada individual yondashish samaradorligini oshirishda o'quvchi xarakteridagi ijobiy sifatlarga tayanish foydali, degan fikr avvaldan ma'lum. Masalan, cholg'uno'rganayotgan o'quvchida biror usul boshqalariga nisbatan yaxshi rivojlangan deylik repertuar tanlashda o'qituvchi o'quvchining xuddi shu sifatlarini hisobga olishi maqsadga muvofiq bo'ladi.

Demak biz cholg'u torlarini va uni ijrosini o'rganamiz. Cholg'u torlari va pardalar joylashuvini yaxshi o'zlashtirib olmagan o'quvchilarning nigohlari dam nota tekstiga, dam cholg'u grafika ko'chib turadi. O'quvchi notaga qarab, uning balandligini belgilab olgandan so'ng, nigohini cholg'u grafikasidagi pardalarga ko'chirishga majbur, chunki pardalarni yaxshi o'zlashtirib olmaganligi sababli grifga qaramasdan barmoqlarni pardaga aniq qo'ya olmaydi. Navbatdagi notani aniqlashda o'quvchi yana nigohini nota tekstiga ko'chiradi.

Bunday vaziyatda ko'p o'quvchilar tekstning qaysi joyiga kelganliklarini yo'qotib qo'yadilar. Kerakli joyni topish uchun esa bir oz vaqt talab etiladi. Mana shu

kamchiliklar natijasida o'quvchining ijrosida noto'g'ri to'xtashlar sodir bo'ladi. Bu esa asarning uzluksiz ijrosiga putur etkazadi. Shu sababli ijrochi nigohining bir manbadan ko'chishi qanchalik kam bo'lsa, shunchalik ijro uchun foydali bo'ladi. Demak, cholg'u ijrochiligi ta'limida o'quvchi - sozandaning cholg'u grafaga qaramasdan kerakli pardani topa bilishni boshqa ko'nikmalar qatori muntazam ravishda o'rganib borishi notaga qarab bemalol ijro eta olish qobiliyatini rivojlantirishida muhim ahamiyat kasb etadi. Notaga qarab ijro etishni amalga oshirayotgan paytda o'quvchidan nota yozuvidagi barcha belgilariga qat'iy rioya qilishni birdaniga talab qilib bo'lmaydi. O'qituvchi bu jarayonda o'quvchi birinchi navbatda e'tibor berishi kerak bo'lgan narsalarni olindan tushuntirib, belgilab berishi katta ahamiyat kasb etadi. Bizningcha, o'quvchi asarlardagi yaxlit musiqiy fikrning boshlanishi va tugallanishiga birinchi navbatda e'tibor berishi kerak. Ya'ni asarda bayon etilgan tugal fikrning uzilib qolishi yoki tushunarsiz ijro etilishiga yo'l qo'ymaslik kerak. Notaga qarab ijro etishni asarda bayon etilayotgan musiqiy fikrlar asosida tashkil qilish yaxshi natija beradi.

Ijro paytida o'ng va chap qo'l harakatining mutanosibligiga erishish ijro sifati uchun katta ahamiyatga egadir. Cholg'uda ijroni o'zlashtirishning dastlabki bosqichida o'ng va chap qo'llar holati ularning asosiy harakatlarini alohida o'rganish va o'rgatish maqsadga muvofiq bo'lsa, keyinchalik ikkala qo'l harakatining bir-biriga mutanosabligi asosida isholib boriladi. Ya'ni o'rtacha qiyinchilikdagi musiqa asarini ijro etish paytida ikkala qo'l harakatiga sozanda bir xil e'tibor berishi kerak. Agar bu paytda sozanda e'tiborni bir qo'lga qaratib, ikkinchisini nazoratdan chiqarib qo'ysa albatta, ijro kamchilikdan xoli bo'lmaydi.

Bunday paytda uchraydigan kamchiliklardan biri o'quvchi chap qo'l barmoq almashinuvining o'ng qo'l tovush hosil qilish harakati bilan mutanosibligini buzishidir. Masalan, birinchi tovush ijro etilgandan so'ng, ikkinchi tovush o'ng qo'l yordamida chalinadi-yu, lekin chap qo'lning barmog'I kerakli paytda ko'rsatilgan pardani bosishga ulgurmaydi. Natijada, tovush umumiy eshitilmaydi yoki bo'g'iq jarangsiz bo'ladi. Gohida esa buning aksi ham bo'lishi mumkin. Yana bir kamchilik, tordan-torga o'tib ijro etishda qo'llar xarakatining nomutanosibligidir. Bunda chap qo'lning barmoqlari bir tordan boshqa torga o'tish vaqtida ulgursa, o'ng qo'l harakatni vaqtida bajara olmaydi. Osoyishta, rez bilan uzilmasdan ijro etishni talab qiladigan kuylarda chap qo'l barmoqlari almashgan paytda rez usulini bajarayotgan o'ng qo'lning harakati, odatda, uzilib qoladi, ohangning uzluksizligi

buziladi.

Va nihoyat, chap qo'lning barmoqlari har bir yangi tovush ijrosi paytida bosish harakatini qaytadan ta'kidlab amalga oshiradi. Bunday harakat ham kuyning uzilishiga olib keladi. Yuqorida ko'rsatilgan kamchiliklarning barchasi o'quvchining e'tiborsizligidan yoki ijro vazifasini to'g'ri tushunib yetmasligidan dalolatdir. O'qituvchi uning sababini aniqlab, o'quvchiga tushuntiradi so'ngra uni yo'qotish choralarini belgilaydi.

Musiqa ijrochiligidan ta'lim berish o'qituvchidan turli bilim, ko'nikma va qobiliyat talab etadigan ishdir. O'qituvchi uchun faqat sozanda bo'lishning o'zi etarli bo'lmay, undan pedagogik fikrlash, o'quvchining ichki dunyosiga ko'ra bilish, uning individual xususiyatlarini hisobga olish kabi sifatlarga ega bo'lish ham talab etiladi. Cholg'u ijrochiligidan ta'lim beradigan o'qituvchi umumiy pedagogika va psixologiya sohalaridan ham xabardor bo'lishi kerak. O'quvchi o'z o'qituvchisini xaqqoniy va talabchan, kundalik hayot muammolarini to'g'ri hal qilishga o'rgatuvchi shaxs sifatida tasavvur etadi.

O'quvchilar o'qituvchidagi har bir noaniq harakatlarni o'z vaqtida ilg'ab oladilar. Shu bilan birga ayrim o'quvchilar paydo bo'lgan muammoni asosan bir taraflama, voqeaning emotsional tarafiga asoslangan holda hal etmoqchi bo'ladi. O'z o'quvchisining tabiatini yaxshi o'rganib, tushungan o'qituvchi bunday paytda talabaga muayyan holatdan to'g'ri xulosa chiqarib olishda yordam berishi kerak. O'qituvchi o'z fikrini doimo xaqiqiy fikrga asoslangan holda ishontirish yo'li bilan tushuntirishi lozim. O'zaro ishonch va yaxshi munosabatning paydo bo'lishida o'qituvchining xulqi, muomala madaniyati katta ahamiyatga ega. O'quvchilar o'zlari yoqtirgan o'qituvchilarga taqlid qilishlari yaxshi ma'lum. Agar o'qituvchining so'zi bilan amaldagi ishlari orasida to'la mutanosiblik, bo'lsa, o'quvchilarning shu o'qituvchiga bo'lgan hurmati yanada ortadi. O'qituvchiga nisbatan oddiy va samimiy munosabatda bo'lish o'qituvchilarning asosiy vazifasidir. Qo'pol muomalada bo'lgan o'qituvchilar oldida o'quvchilar kamgap bo'lib, haqiqiy munosabatlarni berkitishga xarakat qiladilar. Ba'zi o'qituvchilar o'z o'quvchilarining boshqa o'qituvchilar sinfidagi ishlar bilan tanishishlariga qarshilik ko'rsatadilar.

O'quvchida namoyon bo'layotgan ijodiy intilishga hech qachon qarshilik ko'rsatish kerak emas. Undagi kelajakka bo'lgan umid va ishonchni qo'llab-quvvatlash yaxshi natija beradi. O'zidan avvalgi o'qituvchilarning ishini tanqid ostiga olish o'quvchiga salbiy ta'sir ko'rsatib o'qituvchiga bo'lgan ishonchga putur etkazishi mumkin. Pedagogik qobiliyat –insonning boshqa sifatlari kabi amaliy ish faoliyatida rivojlanib boradi. Pedagogik qobiliyat bilimlarni o'quvchilarga aniq, ravon, tushunarli va qiziqarli qilib etkazish, o'quvchining psixologiyasini tushunish, bajariladigan ishda o'xshashliklarga yo'l qo'ymaslik, o'z faoliyatini tanqid va tahlil qila olish kabilarni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, o'qituvchi ba'zi tashkiliy ishlarni ham amalga oshirishi kerak bo'ladi: ishni rejalashtirish, konkret sharoit va o'quvchining imkoniyatlarini hisobga olgan holda sinf va uy mashg'ulotlarini tashkil etish va boshqalar. O'qituvchi xarakteridagi individual hususiyatlar tarbiya ishida katta ahamiyatga ega. O'qituvchilardan irodali bo'lish, maqsadga to'g'ri intilish, talabchanlik bilan har bir ishni o'z vaqtida oxiriga etkaza olish, qiyinchiliklarni yengishda mardlik ko'rsata olish kabilar talab etiladi. O'quvchi tufayli bilimlar poydevori o'rnatiladi, inson dunyoqarashiva xarakteri shakillanadi. Sifatlar erkin fikrlash, mehnatga muhabbat, odamiylik, ijodiy sifatlarni bevosita o'qituvchining ta'sirida tarbiyalanadi.

1. H. Nurmatov – Qashqar rubobi T. 2003.
2. O‘zbekiston Respublikasi madaniyati ishlari vazirligi – Rubob navolari T. 1993.
3. R. Qosimov – An’anaviy rubob ijrochiligi O‘zbekiston 2000.
4. Sh. Raximov – Dutor .T. 2005.
5. B. Raximjonov – Dutorchilar ansambli T. 2002 y.
6. R. Hamroqulov – Rubob taronalari to‘plami. Samarqand.– 2003
7. Boltaboeva U., Sh U., Rahmonova N. CREATIVE PERSON-THE ROLE OF LIVE WORD IN EDUCATING AN ACTOR //European Journal of Arts. – 2019. – №.3.
8. Boltaboyeva U., Rakhmonova N., Usmonov S. Characteristics of speech Art: problems and solutions //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2020. – T. 10. – №. 4. – C. 559-56